

ХҮМҮҮНЛЭГ БОЛОВСРОЛЫГ ДЭМЖИХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ХЭРЭГЦЭЭ, ШААРДЛАГЫН УРЬДЧИЛСАН ТАНДАЛТЫН СУДАЛГАА

НЭГ. АСУУДАЛД ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ ХИЙХ.

1.1. Асуудлын мөн чанар, цар хүрээ

2019 оны эхний зургаан сарын байдлаар цагдаагийн байгууллагад нийт 197 мянган дуудлага ирсэний 30 орчим хувь нь гэр бүлийн хүчирхийллийн дуудлага байна.

2018 онд бүртгэгдсэн гэмт хэрэг 2016 оноос 33.3 хувь буюу 9.1 мянгаар, гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирол 19.9 хувь буюу 31.0 тэрбум төгрөгөөр өсч, гэмт хэргийн улмаас иргэдэд учирсан нийт хохирлын 83.3 хувийг барагдуулаагүй байна.

2018 оны байдлаар 2945 хос гэр бүлээ цуцлуулж, 36 мянган хүүхэд ээжгүй, эсвэл аавгүй орчинд өсч байна. 2019 оны эхний дөрвөн сард гэр бүлийн хүчирхийллийн гэмт хэрэг 492 бүртгэгдэж, өмнөх оныхоос 105 гэмт хэргээр өссөн байна. Тиймээс гэр бүл дэх эцэг, эхийн үүрэг хариуцлагыг нэмэгдүүлэх эрх зүйн зохицуулалт шаардлагатай байгаа юм.

2018 онд хар тамхины 199 гэмт хэрэгт 402 хүн холбогдон шалгагдсан бол 2019 оны эхний хагас жилийн байдлаар улсын хэмжээнд 96 гэмт хэрэгт 188 хүн холбогдон шалгагдаж байна. Урд оны мөн үетэй харьцуулахад гэмт хэрэг 7,3 хувиар буюу 7 нэгжээр, холбогдогч 1,1 хувиар буюу 2 нэгжээр өссөн байна.

Монгол Улсын түүх соёл, археологийн ховор олдвор, үнэт эдлэлүүд хилийн чанадад зарагдаж, эртний эдлэл цуглуулагчид болон тухайн орны музейн үзмэрийг баяжуулж байна. Харь орнуудын музей, түүхийг баяжуулагчид нь айлуудад байгаа бурхан тахил дээрэмдэгч, булш хиргисүүр тоногчид гэхэд нэг их буруудахгүй юм. Булш хиргисүүр тоногчид сүүлийн үед олширч, түүх соёлын хосгүй үнэт өвийг устгахаас буцахгүй байдлаар тонож, дотроос нь гарсан эдлэлийг эртний эдлэлийн наймаачид нэртэй хэнд ч харьяалалгүй, мөнгөний төлөө, эх түүхээ ч үгүйсгэж чадах хүмүүст худалддаг явдал газар аваад байна.

Мал сүргээ бэлчээрт нь буудаж, махлах, нялх хүүхэд, төрсөн үрээ хүчирхийлэх зэрэг Монгол хүний ой ухаанд ч оромгүй аймшигт хэргүүд гарах болов.

Залуучуудын зарим хэсэг хулгай, залиланг амьдралын эх үүсвэр болгох, чөлөөт цагаараа архидах, мансуурахыг урьтал болгох хандлага нэмэгдэх болсон байна.

Энэ мэтчилэн нийгмийг хамарсан гэмт хэрэг, зөрчлүүд буурахгүй, ялангуяа хүчирхийллийн гэмт хэргүүд нэмэгдэж байна. Энэ бүхэн нь хүмүүсийн хүн чанар, ёс жудаг муудсан, сэтгэлийн боловсрол, ёс суртахууны хүмүүжилгүй байдалтай холбоотой гэж үзэж байгаа юм.

1.2 Асуудалд хийсэн судалгаа, шинжилгээ

Гэмт хэргийн нөхцөл байдалд хийсэн судалгааны дүнгээс үзэхэд 2017 онд гэмт хэрэгт холбогдсон хүмүүсийн 77.1 хувь нь, 2018 онд гэмт хэрэгт холбогдсон хүмүүсийн 76.6 хувь нь 15-40 хүртэлх насны залуучууд байна.

2018 онд гэмт хэрэгт үйлдсэн хүмүүсийн 45.7 хувь нь бүрэн дунд боловсролтой, 17.5 хувь нь дээд боловсролтой хүмүүс байна. Эдгээрийг 2017 онд үйлдэгдсэн гэмт хэрэгт холбогдогсодын тоотой харьцуулан үзүүлбэл гэмт хэрэгт холбогдсон бүрэн дунд боловсролтой иргэдийн тоо 0.9 функтээр нэмэгдэж, гэмт хэрэгт холбогдсон дээд боловсролтой иргэдийн тоо 0.2 функтээр буурсан байна.

Эндээс харахад дээд, дунд сургууль төгсөж тодорхой боловсрол эзэмшсэн хүмүүс гэмт хэрэгт холбогдох нь байсаар л байна.

Монголчуудын хүнлэг чанарыг тогтоох зорилгоор Анагаахын шинжлэх ухааны хэсэг эрдэмтэн, судлаачид 5 их сургуулийн (МУҮИС, АУИС, ХААИС, УБИС, ТИС) 18-25 насны 1440 оюутанд (эмэгтэй 992, эрэгтэй 448) хүмүүнлэг чанарын судалгаа явуулж, эрүүл мэндэд хандах байдлыг С.Долецкийн, зан араншинг Б.Н.Смирновын, хүмүүнлэг чанарыг өөрсдийн боловсруулсан сорилоор тус тус тодорхойлсон байна.

Судалгааны дүнгээс үзэхэд: хүнлэг чанараар эрэгтэйчүүдийн 26.2 хувь нь тэнцэхгүй, 63.6 хувь нь тэнцэх боломжтой, 11.2 хувь нь бүрэн тэнцэх байхад эмэгтэйчүүдийн 25.4 хувь нь тэнцэхгүй, 63.8 хувь нь тэнцэх боломжтой, 10.8 хувь нь бүрэн тэнцэж байсан байна. Эндээс харахад залуучуудын гурван хүн тутмын нэг нь хүн муутай гэсэн үнэлгээ гарчээ.

Сэтгэл судлалын үндэсний төвөөс 2010-2013 онд монгол хүний сэтгэл зүйн өвөрмөц байдлыг судалж, монголчууд бидний нийтлэг алдаа нь амьдралын зорилго тодорхойгүй, зөвхөн идэх, амрах гэсэн "амьтны хэрэгцээ"-г хангахад чиглэгдэж буйг тогтоосон байна.

Олон улсын судалгааны "Civic honesty around globe" хүрээлэнгээс дэлхийн 40 орны гудамжинд мөнгөтэй түрийвч хаяад, иргэдийн шударга байдлыг тодорхойлоход Дани, Швед, Шинэ Зеландын иргэд бүгд түрийвчийг цагдаад тушааж байхад Хятад, Монгол, Перу улсын иргэд түрийвчийг буцаан өгөх ямар ч оролдлого хийгээгүй гэсэн байна.

Судалгааны дүнгээс үзэхэд залуу үеийнхний 3 хүн тутамын нэгнийх нь хүн чанар тааруухан, амьдралын зорилго тодорхой биш, шударга биш гэж үнэлэгдсэн байна.

Хүний эрхийн Үндэсний Комисс, Гүүд Нэйборс олон улсын байгууллагын Монгол дахь төлөөлөгчийн газартай хамтран 2016 онд хийсэн "Хүүхдийн эрх ба хамгаалал" үндэсний судалгааны дүнгээс үзэхэд 10 хүүхэд тутмын 8 нь ямар нэг байдлаар хүчирхийлэлд өртсөн, түүнээс 2 хүүхэд тутмын 1 нь бие махбодын хүчирхийлэлд, 4 хүүхэд тутмын 3 нь сэтгэл санааны хүчирхийлэлд, 3 хүүхэд тутмын 1 нь үл хайхрах хүчирхийлэлд, 8 хүүхэд тутмын 1 нь бэлгийн шинжтэй дарамт, халдлагад өртөж байсан байна. Давтамжийн хувьд хүүхдүүд бие махбодын хүчирхийлэлд хамгийн их

өртдөг бөгөөд энэ нь ихэвчлэн гэр бүл, сургуулийн орчинд гардаг болох нь тогтоогдсон байна.

Швейцарын хөгжлийн агентлагийн санхүүжилттэй НҮБ-ын Хүн амын сангийн "Жендэрт суурилсан хүчирхийлэлтэй тэмцэх" төслийн хүрээнд Үндэсний статистикийн газартай хамтран хийсэн "Хүчирхийлэлийн нүцгэн үнэн" судалгаагаар Монголын 3 эмэгтэй тутмын нэг нь хүчирхийлэлд өртсөн гэж дүгнэсэн байна.

Хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй "Боловсролын тухай" хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1-д Монгол Улсын боловсролын зорилго нь иргэнийг оюун ухаан, ёс суртахуун, бие бялдрын зохих чадавхтай, хүмүүнлэг ёсыг дээдлэн сахидаг, бие даан сурах, ажиллах, амьдрах чадвартай болгон төлөвшүүлэхэд оршино, 10.1-д "Боловсролын агуулга нь суралцагчийн нас, бие, сэтгэхүйн онцлог, авьяас, сонирхол, хувийн болон нийгмийн хэрэгцээ, үндэсний өв, шинжлэх ухаан, технологийн хөгжлийн хандлагад нийцүүлэн боловсролын зорилгыг хэрэгжүүлэхэд чиглэнэ", 10.3-т "Бүх шатны боловсролын хөтөлбөрт монголын түүх, хэл, соёл, үндэсний өв уламжлал, зан заншил, эх оронч сэтгэлгээ, хувь хүний төлөвшил, хөгжил, гэр бүл, хүн төрөлхтний нийтлэг үнэт зүйл, суралцагчийн гүйцэтгэх сайн дурын үйл ажиллагааны төрөл, агуулгыг заавал тусгаж, музей, номын сан, кино зэрэг соёл, урлаг, спортын байгууллагын боломжийг ашиглахаар зохион байгуулна", "Бага, дунд боловсролын тухай" хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.1.2.-т Хүүхдийг "Гоо зүй, ёс суртахууны соёлтой, эрүүл чийрэг, иргэний үүргээ ухамсарласан, үнэнч шударга, хамтач, энэрэнгүй, эх оронч, хууль ёсыг дээдлэн сахидаг, үндэсний болон хүн төрөлхтний дэвшилт ёс заншил, соёлын үнэт зүйлсийг хүндлэн хайрладаг болгон төлөвшүүлэх" гэж тус тус заасан байдаг.

Гэвч уг асуудлыг зохицуулах төрийн бодлого тодорхой бус, сургууль, гэр бүлийн хүлээх үүрэг, харилцааг хуулиар зохицуулж өгөөгүйгээс хуулийн дээрх заалтууд хэрэгжихгүй байна. Энэ нь гэмт хэргийн нөхцөл байдлын, хүмүүнлэг чанарын зэрэг судалгаануудаас тодорхой харагдаж байна.

Эдгээр байдал нь иргэдийн ёс суртахуун, хүнлэг чанар, сэтгэлийн боловсролыг төлөвшүүлэх асуудалд төрийн зүгээс анхаарч, үйл ажиллагааг нь хуулиар зохицуулах шаардлагатай болохыг харуулж байна.

1.3 Тухайн асуудал үүссэн шалтгаан нөхцлийн талаар.

Нийгмийн өөрчлөлтийн 1921 оны Ардын хувьсгалын дараах үед хар шар феодал, хөрөнгөтөний үзэл санааны үлдэгдэл гэж түүхийн өв соёл уламжлалыг гадны нөлөөллийн хүчээр устгаж, монгол түмний зан, ёс суртахуун уламжлалыг айдас хүйдэстэй дарангуйлж ирсэнээс өв уламжлал хэмээх үнэт зүйлгүй нэгэн жарныг өнгөрөөж, 1990 оны Ардчилсан нийгмийн тогтолцоонд шилжмэгц дэлхийн техник, технологийн хөгжлийн хурд, даяаршилыг дагаж хөгжих ёстой гэж хэтийдүүлж, монгол өв, уламжлалаа сэргээж, хадгалж хамгаалахын оронд гадаад улс, үндэстний хөгжлийг даган дуурайж ирсэнээс гадаад боловсрол, сэтгэлгээтэй болж, түүх, өв уламжлал, соёлоо хоцрогдсон гэж ад үзэн Монгол түмнийг нүүдэлчний эх түүхээс нь хөндийрүүлэн хүмүүнлэг ёсны наад захын дэг ёсыг мэдэхгүйд хүргэсэн байна.

"Шинэчлэл гэж гадныхныг шүтэн, дуурайсаар бид уламжлалаасаа олон зүйлийг орхигдуулжээ. Уламжлалгүй шинэчлэл сүйрэл дагуулдаг. Монголчууд ёс суртахуун,

зан заншлын асар их үнэт зүйлтэй байсан боловч эдгээр зүйлсийн багагүй хэсэг алга болсноор өдгөө бүхий л давхаргад ёс суртахууны доройтол газар авсан байна.

Бид өөр үндэстэн, бусдын тухай ам уралдан ярьдаг атлаа өөрсдийнхөө сэтгэл зүрх, оюун тархин доторх сүйрэл, үгүйрэл хоосролыг анзаарахаа больсон байна. Ёс суртахууны доройтол хаа сайгүй газар авч, Монгол Улсын хөгжилд хамгийн том тээг садаа болж буйг эрдэмтэн мэргэд сануулсаар байна.

Өнөөдөр жирийн иргэд битгий хэл философийн ангийн сонгоны оюутнуудаас ёс суртахуун, хүнлэг чанар, шударга ёс, сайн, муугийн тухай ойлголтыг асуухаар мэддэггүй гэнэ. “Бид ямар нийгэмд амьдарч байна вэ” гэсэн багшийн асуултад их сургуулийн философийн ангийн оюутан “Гэмт хэргийн ертөнцөд амьдарч байна” гэж хариулсан тохиолдол ч гарсан байна.

Ийм түвшний мэдлэгтэй хүмүүсээс ёс суртахуунтай, шударга байхыг шаардах боломжгүй юм.

1.4. Шийдвэрлэх асуудал

Өнөөгийн нийгэмд хүүхдийг багаас нь хүнлэг, энэрэнгүй сэтгэл, ёс зүй, зан суртахууны эрхэм чанаруудыг эзэмшүүлэн хөгжүүлэх асуудалд дулимаг анхаарсанаас сэтгэлгээний үнэт зүйлгүй болж, өвөг дээдэс, ахмад настанаа хүндэтгэх хүндлэл доройтож байна.

Зах зээлийн нийгэмд шилжсэн сүүлийн 30 аад жилд нийгмийн баялгийн шударга бус хуваарилалтаас болж монголчуудын цөөнх хэсэг нь ихээр баяжиж, олонхи нь хэт ядуурсны улмаас хөрөнгийн ялгарал, үзэн ядалтаас үүдэлтэй иргэдийн маргаан, тэмцэл, хэрэг зөрчил ихээр гарах болсон.

Иргэдийн зарим хэсэг асуудлыг мөнгөөр шийдвэрлэхийг эрмэлзэх, авилга, мансуурлын хэрэгт холбогдох, байгаль орчинтой зүй бусаар харьцах, хүчирхийлэл үйлдэх, ёс заншлаа үл тоомсорлох, зан суртахууны холбогдолтой хэрэг зөрчилд холбогдох нь ихэссэн байна.

2018 онд гэмт хэрэгт холбогдсон иргэдийн 17.5 хувь нь дээд боловсрол эзэмшсэн залуучууд байна. Энэ нь иргэдэд олгож буй оюуны боловсрол хүний зан байдал, сэтгэлийн боловсрол, төлөвшилд төдийлөн нөлөөлөхгүй байгааг харуулж байна.

Хүнээр хүн хийх монголчуудын уламжлалт ухаан гэр бүлийн орчинд ч сургууль цэцэрлэгийн орчинд ч бараг мартагдаж өнөөг хүрснээс уламжлалт өв, соёл, зан заншил, монгол ахуй, дэг жаягаа мэдэхгүй залуу үе өсөн бий болж байна.

Платоноос эхлээд Карл Маркс хүртэлх олон философичид сайн сайхан амьдралын үзэл баримтлалын үндэс болгож хувь хүний эрүүл хөгжлийн онолыг боловсруулж, жинхэнэ сайн сайхан амьдралд хүрэх зам нь хүний дотоодод сайн зохион байгуулагдсан, эрүүл саруул сэтгэцийг бүрдүүлэх явдал гэж сургаж байсан байна.

Хүн өөртөө бий болгож болдог олдмол цөөхөн зүйлийн нэг нь хүнлэг, шударга үнэнч байх явдал юм. Хүн өөрөө ямагт зөв сайн үйл хийх, сайн зүйл бүтээх эрмэлзэлтэй байх нь сайн хүн болж төлөвших үндсэн нөхцөл гэж дэлхийн нэртэй гүн ухаантан, сурган хүмүүжүүлэгчид үзсэн байдаг.

Монголчууд эрт үеэс хүний хүмүүжлийн 80 хувь нь гэр бүлд төлөвшдөг хэмээн үзэж байсан тул хүүхдээ "0-3 насанд нь хаан мэт тахь, 4-7 насанд нь хатан мэт тойл, 7-13 насанд нь харц мэт дагуул, 13-25 насанд нь хань мэт зөвлө" гэж сургаж байжээ.

Ер нь зан төлөвшилтэй хүүхэд сөрөг зүйлд өртдөггүй болохыг судалгаагаар нотолсон байдаг. Иймд хүнийг төрсөн үеэс нь эхлэн гэр бүл, цэцэрлэг, сургууль, байгууллага, хамт олон зэрэг нийгмийн бүхий л хүрээнд төлөвшүүлэх ажлыг зохион байгуулах шаардлагатай байна.

Ёс суртахуун, зан төлөвийн хүмүүжлийг ард түмний ухамсарт бат суулгахын тулд уг асуудлыг төрийн бодлого болгон хүн хүнтэйгээ харьцах ёс суртахууны үнэт чанарыг эзэмшүүлэх, өв соёл, зан заншил, монгол ахуй, байгаль дэлхийн шүтэлцээний талаарх мэдлэг, дадлага олгохтой холбогдсон харилцааг хуульчилж өгсөнөөр хүнлэг, энэрэнгүй, сэтгэлийн боловсролтой хүнийг төлөвшүүлэх боломжтой гэж үзсэний үндсэн дээр энэхүү хуулийн төслийг боловсруулж байна.

Улс орон маань ч эрх зүйт төртэй, сайн засаглалтай, иргэний ардчилсан нийгэмтэй байхын тулд хүнээ төлөвшүүлэн хөгжүүлэх, хүн байхын мөн чанар, үндсэн ойлголтуудыг иргэддээ төрсөн үеэс нь насан туршид нь тасралтгүй олгосноор хүн бүр хүнлэг, сайн хүн байж, зөв амьдарсанаар дундаж наслалт нэмэгдэж, нийгмийн баялаг өсөн нэмэгдэх боломжтой болох юм.

ХОЁР. АСУУДЛЫН ЭЭРЭГ БА СӨРӨГ ТАЛ

- Иргэдийг багаас нь хүрээлэн байгаа орчин өвс ургамал, ой мод, агаар ус, ан амьтантай зүй зохистой харьцах, хайрлан хамгаалах зан төлөвт сургаснаар хүний буруутай үйл ажиллагаанаас байгаль орчинд учруулж буй сөрөг нөлөөлөл багасаж, экологийн тэнцвэрт байдал хадгалагдахын зэрэгцээ байгаль орчны сүйтгэлээс учирч буй олон тэрбум төгрөгийн хохирол арилах болно.

- Иргэдийг балчир наснаас нь эхлэн зан харьцаа, ёс суртахууны хүмүүжилтэй болгон өсгөн хүмүүжүүлсэнээр бие биендээ хүндэтгэлтэй хандах, асуудалд хүлээцтэй байх, маргаан тэмцлээс зайлсхийх зэрэг олон эерэг талууд бий болж зан харьцааны доголдлоос гарч буй гэмт хэрэг буурч нийгэмд амгалан тайван байдал бий болно. Ингэснээр нийтийн амгалан тайван байдлыг хангах чиглэлээр гарч буй төрлийн зардал буурах болно.

-Хүүхдийг багаас нь монгол ахуй, ёс заншил, хөдөлмөрч зан чанарт сургаснаар хөдөлмөрт хүндэтгэлтэй хандаж, ажил хөдөлмөрийг голохгүй байх, арвич, хямгач зан төлөв эзэмших, ахуйн хэрэгцээний эд зүйлсээ өөрсдөө хийдэг болох, өрхийн үйлдвэрлэл нэмэгдэх зэрэг олон эерэг үзүүлэлт нийгэмд гарах болно.

Хуулийг батлан хэрэгжүүлсэнээр нийгэмд сөрөг үзүүлэлт гарахгүй болно

ГАДААД ОРНЫ ТУРШЛАГА.

Ёс зүй, дотоод сэтгэлийн боловсрол олгож буй байдлыг Ази, Номхон дайлан орнууд болох БНСУ, Сингапур, Япон, Энэтхэг, Бутан, Шинэ Зеланд зэрэг улсын боловсролын салбарын хууль эрх зүйн орчны хүрээнд судлан үзэхэд дотоод сэтгэлийн боловсролыг олгох тухай тусгайлан зохицуулсан хууль, дүрэм, журам байхгүй хэдий ч ерөнхий боловсролын сургуулийн сургалтын хөтөлбөрүүдэд ёс зүй, ёс суртахуун болон иргэний болон зан суртахууны боловсрол, зан суртахуун ба иргэншил зэрэг хичээлийн агуулгад тусгагдсан гэж үзэж болохоор байна. Дээрх хичээлүүд нь суралцагч, өсвөр үе, залуучууд өөрсдийн эрх, эрх чөлөөгөө мэдэж, шийдвэр гаргах үйл явцад оролцох, байр сууриа илэрхийлэх чадвараа хөгжүүлэхэд туслах, оролцоо бүхий нийгмийн хариуцлагатай гишүүн болон төлөвшихөд нь дэмжлэг үзүүлэх, залуучуудын ёс суртахууны ухамсар, ёс суртахууны зан байдлыг хөгжүүлэхэд чиглэж байна.

Түүхэн уламжлалаар дотоод сэтгэлийн боловсролыг сүм хийд олгож ирсэн байдаг. Дээрх азийн орнуудын хувьд өдгөө улсын ерөнхий боловсролын сургуульд шашны боловсрол олгох (Бутанаас бусад нь олгодоггүй) нь төдийлөн нийтлэг бус байх ба ёс суртахуун, иргэний боловсролын хичээл болон бусад хичээлийн хүрээнд шашны талаарх ойлголтыг өгдөг бол хичээлээс гадуурх хөтөлбөрийн хүрээнд, эсхүл хувийн сургуулиуд нь шашны сургалт явуулах эрхтэй байна.

БНСУ нь ёс суртахуун, ёс зүйтэй) холбоотой асуудлыг 1950-иад оноос сургалтын хөтөлбөртөө тусгаж ирсэн байдаг бол зан суртахууны боловсролыг хөгжүүлэх асуудлаар 2012 оноос эхлэн тодорхой ажлуудыг хийж ирсэн байна. **БНСУ нь Зан суртахууны боловсролыг дэмжих тухай хуулийг 2015 онд, Зан суртахууны боловсролын 5 жилийн нэгдсэн төлөвлөгөөг 2016 онд тус тус баталж, хүний дотоод сэтгэлийг хөгжүүлэхээс гадна нийгэмд амьдрах чадвартай хүнийг хүмүүжүүлж, хүмүүнлэг, ёс суртахуунлаг, оюунлаг чанаруудыг цогцлуулан төлөвшүүлэхийг зорьсон байна.**

Европын орнуудын хувьд Азийн орнуудтай харьцуулахад ерөнхий боловсролын хичээлийн хөтөлбөрт ёс суртахуун, иргэний боловсролын хичээлүүдээс гадна шашин судлалын хичээл орох нь харьцангуй түгээмэл байна. Судалгаанд хамрагдсан Европын 31 улсаас 14-т нь ёс суртахуун, зан суртахууны чиглэлээр бие даасан хичээл заадаг бол 17 улс нь бусад хичээлийн судлах сэдвийн хүрээнд олгодог байна.

ОХУ нь хүүхэд, залуучуудын хүмүүжил төлөвшил, ёс суртахууны асуудлыг зохицуулах тусдаа хуульгүй, харин хүүхэд, гэр бүлийн нийгэм, эдийн засгийн асуудлыг холбогдох хууль, дүрэм журам болон хөтөлбөрийн хүрээнд зохицуулдаг байна. ОХУ-ын Засгийн газар 2015 онд *"2025 он хүртэл ОХУ-ын хүмүүжлийн боловсролын хөгжилд баримтлах стратеги"-ийг* батлан гаргасан байна.

АНУ-ын хувьд ерөнхий боловсролын сургуулиудад Character education буюу Зан суртахууны боловсролын хичээлийг заавал судлах хичээлийн тоонд оруулсан (18) болон хөхүүлэн дэмжихээр (18) хуульчилсан 36 муж улс байгаа бол 7 муж улс нь хуулиар тогтоогоогүй боловч бусад баримт бичгийн хүрээнд дэмжихээр тогтоосон, 8 муж улс нь дээрхтэй холбоотой ямарваа нэгэн хууль эрх зүйн зохицуулалтгүй байна.

Ёс зүй, зан суртахууны боловсролын хөгжлийн чиг хандлага, түүнд нөлөөлсөн хүчин зүйлсийг бүс нутгийн хүрээнд авч үзвэл: а) Скандинавын орнууд - зан суртахууны боловсролд нэгдмэл, нийтлэг хандлага давамгайлсан (Дани, Финлянд,

Норвеги, Швед); б) Баруун Европ - бүс нутгийн хэмжээнд олон загвар, хандлага бүрэлдэн тогтсон (Франц, Герман, Швейцар, Их Британи, Бельги, Люксембург, Нидерланд зэрэг); в) Баруун-Өмнөд болон Өмнөд Европ - шашны боловсрол давамгайлах байр суурийг эзэлсэн (Кипр, Итали, Мальта, Португал, Испани); г) Төв Европ болон Балтийн орнууд (Австриас бусад) - (пост-социалист орнууд) шашингүй үзэлд суурилсан ёс суртахууны боловсролын загвартай (Чех, Эстони, Унгар, Латви, Литва, Польш, Словак, Словени); д) Европын хөгжиж буй болон Европын Холбооны шинэ гишүүн орнууд – зан суртахууны боловсролыг харьцангуй сүүлд хэрэгжүүлж эхэлж буй орнууд (Болгар, Румын, Серби, ОХУ) байна.

Зардлын тооцоо.

УИХ-ын Тамгын газрын Мэдээлэл, хяналт шинжилгээ, үнэлгээний хэлтсийн Төсвийн шинжилгээний албанаас “Хүмүүнлэг боловсролыг дэмжих тухай” хууль хэрэгжсэнээр төсөвт үзүүлэх нөлөөллийн байдалд шинжилгээ хийж хүмүүнлэг боловсролыг эзэмшүүлэхэд шаардлагатай зардлын бодит дүнг тооцоолон дараах байдлаар гаргав.

	Үзүүлэлт, зардлын агуулга		Дүн /төгрөгөөр/
1	Зохицуулах зөвлөл 21 гишүүнтэй	Улиралд 1 удаа 420,000.0 төгрөгийн урамшуулал олгох	35,280,000.0
2	Хүмүүнлэг боловсролын сурталчилгаа	Телевизийн сурталчилгаа сард 10 минут 6 сарын хугацаанд 1 минут х 350000 төгрөг	21,000,000.0
		Мэргэжлийн хүнтэй ярилцлага хийх /телевизийн/ улиралд 1 удаа 30 минут /1 минут х 1,000,00.0 төгрөг/	120,000,000.0
3	Гарын авлага, ном товхимол хэвлүүлэх, үзүүлэн таниулах материал бэлтгэх	Гарын авлага 15000 ширхэг х 2000 төгрөг Үзүүлэн таниулах материал 2000 ширхэг х 25000 төгрөг	80,000,000.0
4	Хүмүүнлэг боловсрол олгох багш, сургагч нарын цалин хөлс, түүнтэй адилтгах бусад зардал	БСШУС-ын Сайдын багцын тухайн жилийн төсвийн урсгалд зардалд багтаах	
5	Насанд хүрэгчдэд хүмүүнлэг боловсролыг олгох сургалт зохион байгуулах		
6	Материал техник хэрэгслээр хангах		
7	Багш, сургагч нарыг бэлтгэх, давтан сургахтай холбоотой зардал		
8	Бусад зардал		

БҮГД**256,280,000.0**

Тайлбар: Телевизийн зар сурталчилгаа болон ярилцлага хийх үнэ тарифыг хувийн арилжааны телевизийн жишиг үнээр тооцсон болно.

Хүмүүнлэг боловсролыг дэмжих тухай хуулийн төслийн нийт зардалд 256,280,000.0 төгрөг улсын төсвөөс гарахаар байна.

ГУРАВ. ҮР НӨЛӨӨНИЙ СУДАЛГАА**3.1 ХҮНИЙ ЭРХЭД ҮЗҮҮЛЭХ ҮР НӨЛӨӨ**

Үзүүлэх үр нөлөө	Холбогдох асуулт	Хариулт
1.Хүний эрхийн суурь зарчмуудад нийцэж байгаа эсэх	1.1.Ялгаварлан гадуурхахгүй ба тэгш байх	
	1.1.1.Ялгаварлан гадуурхахыг хориглох эсэх	үгүй
	1.1.2.Ялгаварлан гадуурхсан буюу аль нэг бүлэгт давуу байдал үүсгэх эсэх	үгүй
	1.1.3.Тодорхой эмзэг бүлгийн нөхцөл байдлыг сайжруулах зорилгоор авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ бол олон улсын болон үндэсний хууль тогтоомжид заасан хүний эрхийн хэм хэмжээтэй нийцэж байгаа эсэх	Тийм
	1.2.Оролцоог хангах	
	1.2.1.Зохицуулалтын хувилбарыг сонгохдоо оролцоог хангасан эсэх, ялангуяа эмзэг бүлэг, цөөнхийн оролцох боломжийг бүрдүүлсэн эсэх	Тийм
	1.2.2.Зохицуулалтыг бий болгосноор эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь хөндөгдөж байгаа, эсхүл хөндөгдөж болзошгүй иргэдийг тодорхойлсон эсэх	Тийм
	1.3.Хууль дээдлэх зарчим ба сайн засаглал, хариуцлага	
	1.3.1.Зохицуулалтыг бий болгосноор хүний эрхийг хөхиүлэн дэмжих, хангах, хамгаалах явцад ахиц дэвшил гарах эсэх	Тийм
	1.3.2.Зохицуулалтын хувилбар нь хүний эрхийн Монгол Улсын олон улсын гэрээ, хүний эрхийг хамгаалах механизмын талаар НҮБ-аас өгсөн зөвлөмжид нийцэж байгаа эсэх	Тийм
2.Хүний эрхийг хязгаарласан	1.3.3.Хүний эрхийг зөрчигчдөд хүлээлгэх хариуцлагыг тусгах эсэх	үгүй
	2.1.Зохицуулалт нь хүний эрхийг хязгаарлах тохиолдолд энэ нь хууль ёсны ашиг	Тийм

зохицуулалт агуулсан эсэх	сонирхолд нийцсэн эсэх	
	2.2.Хязгаарлалт тогтоох нь зайлшгүй эсэх	тийм
3.Эрх агуулагч	3.1.Зохицуулалтын хувилбарт хамаарах бүлгүүд буюу эрх агуулагчдыг тодорхойлсон эсэх	тийм
	3.2.Эрх агуулагчдыг эмзэг байдлаар нь ялгаж тодорхойлсон эсэх	тийм
	3.3.Зохицуулалтын хувилбар нь энэхүү эмзэг бүлгийн нөхцөл байдлыг харгалзан үзэж, тэдний эмзэг байдлыг дээрдүүлэхэд чиглэсэн эсэх	тийм
	3.4.Эрх агуулагчдын, ялангуяа эмзэг бүлгийн ялгаатай хэрэгцээг тооцсон мэдрэмжтэй зохицуулалтыг тусгах эсэх (хөгжлийн бэрхшээлтэй, үндэстний цөөнх, хэлний цөөнх, гагцхүү эдгээрээр хязгаарлахгүй)	тийм
4.Үүрэг хүлээг	4.1.Үүрэг хүлээгчдийг тодорхойлсон эсэх	тийм
5.Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хуульд нийцүүлсэн эсэх	5.1.Жендэрийн үзэл баримтлалыг тусгасан эсэх	үгүй
	5.2.Эрэгтэй, эмэгтэй хүний тэгш эрх, тэгш боломж, тэгш хандлагын баталгааг бүрдүүлэх эсэх	тийм

3.2 ЭДИЙН ЗАСАГТ ҮЗҮҮЛЭХ ҮР НӨЛӨӨ

Үзүүлэх үр нөлөө	Холбогдох асуулт	Хариулт
1.Дэлхийн зах зээл дээр өрсөлдөх чадвар	1.1.Дотоодын аж ахуйн нэгж болон гадаадын хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгж хоорондын өрсөлдөөнд нөлөө үзүүлэх эсэх	үгүй
	1.2.Хил дамнасан хөрөнгө оруулалтын шилжилт хөдөлгөөнд нөлөө үзүүлэх эсэх (эдийн засгийн байршил өөрчлөгдөхийг оролцуулан)	үгүй
	1.3.Дэлхийн зах зээл дээрх таагүй нөлөөллийг монголын зах зээлд орж ирэхээс хамгаалахад нөлөөлж чадах эсэх	үгүй
2.Дотоодын зах зээлийн өрсөлдөх чадвар болон тогтвортой байдал	2.1.Хэрэглэгчдийн шийдвэр гаргах боломжийг бууруулах эсэх	үгүй
	2.2.Хязгаарлагдмал өрсөлдөөний улмаас үнийн хөөрөгдлийг бий болгох эсэх	үгүй
	2.3.Зах зээлд шинээр орж ирж байгаа аж ахуйн нэгжид бэрхшээл, хүндрэл бий болгох	үгүй

	эсэх	
	2.4.Зах зээлд шинээр монополийг бий болгох эсэх	үгүй
3.Аж ахуйн нэгжийн үйлдвэрлэлийн болон захиргааны зардал	3.1.Зохицуулалтын хувилбарыг хэрэгжүүлснээр аж ахуйн нэгжид шинээр зардал үүсэх эсэх	үгүй
	3.2.Санхүүжилтийн эх үүсвэр олж авахад нөлөө үзүүлэх эсэх	үгүй
	3.3.Зах зээлээс тодорхой бараа бүтээгдэхүүнийг худалдан авахад хүргэх эсэх	үгүй
	3.4.Бараа бүтээгдэхүүний борлуулалтад ямар нэг хязгаарлалт, эсхүл хориг тавих эсэх	үгүй
	3.5.Аж ахуйн нэгжийг үйл ажиллагаагаа зогсооход хүргэх эсэх	үгүй
4.Мэдээлэх үүргийн улмаас үүсч байгаа захиргааны зардлын ачаалал	4.1.Хуулийн этгээдэд захиргааны шинж чанартай нэмэлт зардал (Тухайлбал, мэдээлэх, тайлан гаргах г.м) бий болгох эсэх	үгүй
5.Өмчлөх эрх	5.1.Өмчлөх эрхийг (үл хөдлөх, хөдлөх эд хөрөнгө, эдийн бус баялаг зэргийг) хөндсөн зохицуулалт бий болох эсэх	үгүй
	5.2.Өмчлөх эрх олж авах, шилжүүлэх болон хэрэгжүүлэхэд хязгаарлалт бий болгох эсэх	үгүй
	5.3.Оюуны өмчийн (патент, барааны тэмдэг, зохиогчийн эрх зэрэг) эрхийг хөндсөн зохицуулалт бий болгох эсэх	үгүй
6.Инноваци болон судалгаа шинжилгээ	6.1.Судалгаа шинжилгээ, нээлт хийх, шинэ бүтээл гаргах асуудлыг дэмжих эсэх	үгүй
	6.2.Үйлдвэрлэлийн шинэ технологи болон шинэ бүтээгдэхүүн нэвтрүүлэх, дэлгэрүүлэхийг илүү хялбар болгох эсэх	үгүй
7.Хэрэглэгч болон гэр бүлийн төсөв	7.1.Хэрэглээний үнийн түвшинд нөлөө үзүүлэх эсэх	үгүй
	7.2.Хэрэглэгчдийн хувьд дотоодын зах зээлийг ашиглах боломж олгох эсэх	үгүй
	7.3.Хэрэглэгчдийн эрх ашигт нөлөөлөх эсэх	үгүй
	7.4.Хувь хүний/гэр бүлийн санхүүгийн байдалд (шууд буюу урт хугацааны туршид) нөлөө үзүүлэх эсэх	тийм
8.Тодорхой бүс нутаг, салбарууд	8.1.Тодорхой бүс нутагт буюу тодорхой нэг чиглэлд ажлын байрыг шинээр бий болгох эсэх	үгүй
	8.2.Тодорхой бүс нутагт буюу тодорхой нэг чиглэлд ажлын байр багасгах чиглэлээр нөлөө үзүүлэх эсэх	үгүй
	8.3.Жижиг, дунд үйлдвэр, эсхүл аль нэг	үгүй

9.Төрийн захиргааны байгууллага	салбарт нөлөө үзүүлэх эсэх	
	9.1.Улсын төсөвт нөлөө үзүүлэх эсэх	үгүй
	9.2.Шинээр төрийн байгууллага байгуулах, эсхүл төрийн байгууллагад бүтцийн өөрчлөлт хийх шаардлага тавигдах эсэх	үгүй
	9.3.Төрийн байгууллагад захиргааны шинэ чиг үүрэг бий болгох эсэх	үгүй
10.Макро эдийн засгийн хүрээнд	10.1.Эдийн засгийн өсөлт болон ажил эрхлэлтийн байдалд нөлөө үзүүлэх эсэх	тийм
	10.2.Хөрөнгө оруулалтын нөхцөлийг сайжруулах, зах зээлийн тогтвортой хөгжлийг дэмжих эсэх	үгүй
	10.3.Инфляци нэмэгдэх эсэх	үгүй
11.Олон улсын харилцаа	11.1.Монгол Улсын олон улсын гэрээтэй нийцэж байгаа эсэх	Тийм

3.2 НИЙГЭМД ҮЗҮҮЛЭХ ҮР НӨЛӨӨ

Үзүүлэх үр нөлөө	Холбогдох асуулт	Хариулт
1.Ажил эрхлэлтийн байдал, хөдөлмөрийн зах зээл	1.1.Шинээр ажлын байр бий болох эсэх	тийм
	1.2.Шууд болон шууд бусаар ажлын байрны цомхотгол бий болгох эсэх	үгүй
	1.3.Тодорхой ажил мэргэжлийн хүмүүс болон хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдэд нөлөө үзүүлэх эсэх	тийм
	1.4.Тодорхой насны хүмүүсийн ажил эрхлэлтийн байдалд нөлөөлөх эсэх	үгүй
2.Ажлын стандарт, хөдөлмөрлөх эрх	2.1.Ажлын чанар, стандартад нөлөөлөх эсэх	тийм
	2.2.Ажилчдын эрүүл мэнд, хөдөлмөрийн аюулгүй байдалд нөлөөлөх эсэх	үгүй
	2.3.Ажилчдын эрх, үүрэгт шууд болон шууд бусаар нөлөөлөх эсэх	үгүй
	2.4.Шинээр ажлын стандарт гаргах эсэх	үгүй
	2.5.Ажлын байранд технологийн шинэчлэлийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдсон өөрчлөлт бий болгох эсэх	тийм
3.Нийгмийн тодорхой бүлгийг хамгаалах асуудал	3.1.Шууд болон шууд бусаар тэгш бус байдал үүсгэх эсэх	үгүй
	3.2.Тодорхой бүлэг болон хүмүүст сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх. Тухайлбал, эмзэг	үгүй

	бүлэг, хөгжлийн бэршээлтэй иргэд, ажилгүй иргэд, үндэстний цөөнхөд гэх мэт	
	3.3.Гадаадын иргэдэд илэрхий нөлөөлөх эсэх	үгүй
4.Төрийн удирдлага, сайн засаглал, шүүх эрх мэдэл, хэвлэл мэдээлэл, ёс суртахуун	4.1.Засаглалын харилцаанд оролцогчдод нөлөөлөх эсэх	үгүй
	4.2.Төрийн байгууллагуудын үүрэг, үйл ажиллагаанд нөлөөлөх эсэх	үгүй
	4.3.Төрийн захиргааны албан хаагчдын эрх, үүрэг, харилцаанд нөлөөлөх эсэх	тийм
	4.4.Иргэдийн шүүхэд хандах, асуудлаа шийдвэрлүүлэх эрхэд нөлөөлөх эсэх	үгүй
	4.5.Улс төрийн нам, төрийн бус байгууллагын үйл ажиллагаанд нөлөөлөх эсэх	үгүй
5.Нийтийн эрүүл мэнд, аюулгүй байдал	5.1.Хувь хүн нийт хүн амын дундаж наслалт, өвчлөлт, нас баралтын байдалд нөлөөлөх эсэх	үгүйёа
	5.2.Зохицуулалтын хувилбарын улмаас үүсэх дуу чимээ, агаар, хөрсний чанарын өөрчлөлт хүн амын эрүүл мэндэд сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх	үгүй
	5.3.Хүмүүсийн амьдралын хэв маяг (хооллолт, хөдөлгөөн, архи, тамхины хэрэглээ)-т нөлөөлөх эсэх	үгүй
6.Нийгмийн хамгаалал, эрүүл мэнд, боловсролын систем	6.1.Нийгмийн үйлчилгээний чанар, хүртээмжид нөлөөлөх эсэх	үгүй
	6.2.Ажилчдын боловсрол, шилжилт хөдөлгөөнд нөлөөлөх эсэх	үгүй
	6.3.Иргэдийн боловсрол (төрийн болон хувийн хэвшлийн боловсролын байгууллага) олох, мэргэжил эзэмших, давтан сургалтад хамрагдахад сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх	үгүй
	6.4.Нийгмийн болон эрүүл мэндийн үйлчилгээ авахад сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх	үгүй
	6.5.Их, дээд сургуулиудын үйл ажиллагаа, өөрийн удирдлагад нөлөөлөх эсэх	үгүй
7.Гэмт хэрэг, нийгмийн аюулгүй байдал	7.1.Нийгмийн аюулгүй байдал, гэмт хэргийн нөхцөл байдалд нөлөөлөх эсэх	үгүй
	7.2.Хуулийг албадан хэрэгжүүлэхэд нөлөөлөх эсэх	үгүй
	7.3.Гэмт хэргийн илрүүлэлтэд нөлөө үзүүлэх эсэх	үгүй
	7.4.Гэмт хэргийн хохирогчид, гэрчийн эрхэд сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх	үгүй
8.Соёл	8.1.Соёлын өвийг хамгаалахад нөлөө	үгүй

	үзүүлэх эсэх	
	8.2.Хэл, соёлын ялгаатай байдал бий болгох эсэх, эсхүл уг ялгаатай байдалд нөлөөлөх эсэх	үгүй
	8.3.Иргэдийн түүх, соёлоо хамгаалах оролцоонд нөлөөлөх эсэх	үгүй

3.4 БАЙГАЛЬ ОРЧИНД ҮЗҮҮЛЭХ ҮР НӨЛӨӨ

Үзүүлэх үр нөлөө	Холбогдох асуулт	Хариулт
1.Агаар	1.1.Зохицуулалтын хувилбарын үр дүнд агаарын бохирдлыг нэмэгдүүлэх эсэх	үгүй
2.Зам тээвэр, түлш, эрчим хүч	2.1.Тээврийн хэрэгслийн түлшний хэрэглээг нэмэгдүүлэх/бууруулах эсэх	үгүй
	2.2.Эрчим хүчний хэрэглээг нэмэгдүүлэх эсэх	үгүй
	2.3.Эрчим хүчний үйлдвэрлэлд нөлөө үзүүлэх эсэх	үгүй
	2.4.Тээврийн хэрэгслийн агаарын бохирдлыг нэмэгдүүлэх эсэх	үгүй
3.Ан амьтан, ургамлыг хамгаалах	3.1.Ан амьтны тоо хэмжээг бууруулах эсэх	үгүй
	3.2.Ховордсон болон нэн ховор амьтан, ургамалд сөргөөр нөлөөлөх эсэх	үгүй
	3.3.Ан амьтдын нүүдэл, суурьшилд сөргөөр нөлөөлөх эсэх	үгүй
	3.4.Тусгай хамгаалалттай газар нутагт сөргөөр нөлөөлөх эсэх	үгүй
4.Усны нөөц	4.1.Газрын дээрх ус болон гүний ус, цэвэр усны нөөцөд сөргөөр нөлөөлөх эсэх	үгүй
	4.2.Усны бохирдлыг нэмэгдүүлэх эсэх	үгүй
	4.3.Ундны усны чанарт нөлөөлөх эсэх	үгүй
5.Хөрсний бохирдол	5.1.Хөрсний бохирдолтод нөлөө үзүүлэх эсэх	үгүй
	5.2.Хөрсийг эвдэх, ашиглагдсан талбайн хэмжээг нэмэгдүүлэх эсэх	үгүй
6.Газрын ашиглалт	6.1.Ашиглагдаагүй байсан газрыг ашиглах эсэх	үгүй
	6.2.Газрын зориулалтыг өөрчлөх эсэх	үгүй
	6.3.Экологийн зориулалтаар хамгаалагдсан газрын зориулалтыг өөрчлөх эсэх	үгүй

7.Нөхөн сэргээгдэх/нөхөн сэргээгдэхгүй байгалийн баялаг	7.1.Нөхөн сэргээгдэх байгалийн баялгийг өөрөө нөхөн сэргээгдэх чадавхийг нь алдагдуулахгүйгээр зохистой ашиглах эсэх	үгүй
	7.2.Нөхөн сэргээгдэхгүй байгалийн баялгийн ашиглалт нэмэгдэх эсэх	үгүй

Хуулийн төслийг 2019 оны 12 дугаар сарын 04-ний өдөр Парламент.mn сайтад тавьсан. Хуулийн төсөлтэй 95 хүн танилцсан, тодорхой санал ирүүлээгүй байна.

Мөн сонгогчидтой хийсэн уулзалтуудад хуулийн төслийн талаар танилцуулж, хүүхдэд багаас нь хөдөлмөрийн хүмүүжил, бие бялдрын хөгжил олгох сургалт, арга хэмжээг зохион байгуулж байх, гэрээр сургахад шаардлагатай материаллаг баазыг бэхжүүлэхэд төрийн зүгээс анхаарах зэрэг санал гаргасныг хуулийн төсөлд тусгасан болно.

Хуулийн төслийг Засгийн газрын 2020 оны 1 дүгээр сарын 22-ний өдрийн хуралдаанаар хэлэлцэж хуралдааны тэмдэглэлийг ирүүлсэн болно.

-----o0o-----